



T.C.  
Kültür ve Turizm Bakanlığı  
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI  
**TÜRK HALK**  
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

GELENEK GÖRENEK VE  
İNANÇLAR



# TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE DÜNDEN BUGÜNE KAMU KAZANLARI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sürur ÇELEPİ<sup>1</sup>

## Giriş

Kültürün bir alanı olarak yüzyılların birikimini ve çeşitliliğini taşıyan yemek kültürü, fiziksel olarak karın doyurmanın yanında bir araya gelmelerle icra edilen birçok tören ve toplumsal davranışın vazgeçilmez öğelerindendir. Yemek kültürünün çeşitlenip özelleşmesinde ekolojik çevre, dini inanışlar, kültürel birikimler, sosyal ve etnik farklılıklar, eğitim düzeylerinin ve kültürel mirasın toplamı etkin rol alır. Bu bütünleşmenin bir göstergesi olarak hemen her toplum, belli ritüellerle ve törenlerle zamanının belli bir kısmını yemeğe ayırarak yemeği, toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın araçsallaştırılmış bir hali olarak belirginleştirir(Sağır 2012: 2676-2677).

Yemek olgusu, muhteviyat, pişirme teknikleri ve sunum gibi özellikleri nedeniyle somut; etrafında şekillenen gelenek, görenek, örf, adet ve çeşitli dini ritüeller gibi unsurlardan dolayı somut olmayan kültürel öge olarak ele alınmalıdır (Çekiç 2015:iii). Geleneksel toplumlarda gündelik hayat içerisinde sadece ihtiyaç olarak algılanan, törenlerde bir paylaşımaya dönüşen “yeme” eylemi, bazen insanların estetik kaygılarla süslediği bir “gösteri”ye dönüşür. Yemeğin sunuluş biçimi, yemek yenilen mekânlar, yemeğe giderken giyilen kıyafetler, müzik, yemeğin sunuluş biçimleri bu gösterinin bileşenleridir. Tüm toplumlarda yeme-içme aslında toplumsal etkileşimin ve törenlerin gerçekleştirilmesi için ortamlar oluşturur. Yemekler ve içecekler, içerisinde üretildikleri toplumun kültürel niteliğine göre bir simgesel değer taşır. Bu bağlamda yemek, aynı zamanda hem kültürü etkilemekte hem de kültürden etkilenmektedir (Sağır 2012: 2679).

---

1 Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, msururcelepi@gmail.com.



Yemek kültürünün belirginleştiği ve etkin olduğu alanlardan biri toplu yenilen yemeklerdir. Bireysel yeme alışkanlıklarının yanı sıra, toplulukla beraber yenilen yemeklerde kültürel belleğin aktarımıyla kazanılmış davranış kalıpları belirginleşir. Türklerin de kültürel belleklerdeki kodlamalar hem bireysel hem de toplu yemek kültürünü düzenler. Topluların tarihsel süreklilik ve ortak deneyimle inşa ettikleri ve günümüze aktardıkları törenleri, birçok kalıt değerinin bir araya gelmesiyle şekillenir. Takvim belleği, ekolojik dengeye bağlı hayat devamlılığı, belirgin olayları anma kararlılığı, dinî ritüeller, beşeri hayatın gereksinimleri törenlerin icra edilmesinin koşulları iken törenlerdeki ayinler, eğlenceler, toplu gösteriler, sporlar ve yemek törenlerinin icrasındaki temel değerlerdir. Her topluluk kültürel kimliğinin yansıması olan törenlerinde, toplumsal ve yerel kimliğinin unsuru olan yemeğini icracı ve katılımcılara sunar. Bu sunum artık sadece bir karın doyurma işlemi değil, tören sahibi ve icracısının törenin düzenlenme amacının gerçekleşmesi ve meşruiyet kazanması için sundukları ve Tanrı'ya ulaşma arzusunun neticesi olan bir kurban ve aynı zamanda tören sahibi, icracı ve katılımcılar arasında kültürel bir bağdır. Bu kültürel bağ geçmişini yaşatırken geleceği şekillendirir. Törendeki yemeği yiyen katılımcılar, böylelikle meşruiyet dilenen amaca izin vermiş olurlar. Bu bağlamda törenlerdeki en önemli aşamalardan biri topluca yenilen yemeklerdir. Kadim Türk kültüründen bu yana birçok törende insanlar bir araya gelerek törenin amacına uygun olarak sunulan yemekleri önemsemekte ve bu yemeklere farklı işlevler yüklemektedir. Zamanla yemeğin sunuldukları törenler kadar, sunulacak yemekler, yemeklerin hazırlandığı mekânlar, kullanılan özel pişirme ve hazırlama aletleri, sunum ve yemeği yeme kuralları belirgin alanlar oluşturur.

Bu bildiri genel olarak “Kamu Kazanları” ifadesi hem topluca yenilen yemekleri hem de yemeklerin pişirildiği ve zamanla simge haline dönüşen büyük yemek kazanlarını karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Öncelikle “kamu” kelimesinin anlam alanına ve yemeğin pişirildiği kazanla oluşturduğu anlam alanına bakmak gerekir.

## 1. Resmî Kamu Kazanları

Güncel Türkçe Sözlükte “Kamu” kelimesinin “halk hizmeti gören devlet organlarının tümü”, “bir ülkedeki halkın bütünü” ve “hep, bütün” olmak üzere üç anlamı verilmiştir. Söz konusu tanımlara göre kelimenin hem resmî hem de sivil alanlarla ilgili olduğu açıktır. Bu bağlamda bildirimizin temellendirildiği “kamu kazanları”, hem resmi hem de sivil olarak düzenlenen büyük katılımlı aş verme toylarını ve bu aşların pişirildiği önce somut daha sonra da bir simgeye dönüşen büyük yemek kazanlarını karşılamaktadır. Bu bağlamda “Kamu Kazanları”nı resmî kamu kazanları, sivil kamu kazanları ve bir simge olarak kamu kazanları olarak üç farklı başlık altında inceleyebiliriz.

Etrafında gerçekleştirilen ritüellerden dolayı Türk kültürünün önemli öğelerinden olan kamu kazanları geleneği, Türk kültür tarihinde devlet-millet bütünleşmesinin en önemli örneklerindedir. Türk kültüründe “yeme” eylemi tarihî süreçte ilk olarak kamu kazanlarında kutsallaşır sonrasında kutsallaşma safhaları evrilerek devam eder.

Eski Türk toplumu idare edenler (beyler) ve idare edilenler (halk) olmak üzere iki tabakaya ayrılırdı. İdare edenler “ak kamag bodun” (ak kemikli halk), idare edilenler de “kara kamag bodun” (kara kemikli halk) ifadesiyle anılırdı. “Ak kamag bodun”, yani yöneticiler, devleti yönetme yetkisinin kendilerine Tanrı'nın yarlığıyla verildiğine inanılırdı. Bu yüzden bütün icraatlarında

sosyal devlet anlayışını yaygınlaştırmaya çalışırlardı. “Kara kamag bodun”un mutlu olması halk ve devletin bütünleşmesine bağlıydı. Bu bütünleşmesinin sağlanması, halkın temsilcileri ve halkla sık sık bir araya gelmeyi zorunlu kılardı. Bu zorunluluk da istişare kültürünün benimsenmesine bağlıydı (Çelepi 2017).

Bu istişare mekanizması, eski Türklerden bu yana manevi ve maddi bazı yapıları ortaya çıkarmış; meclislerin, teşkilatların kurulmasını sağlamıştır. Türk boy ve devletleri arasında farklı şekillerde adlandırılan bu maddi veya manevi mekanizmalar, devlet yönetim işlerini yürütmenin yanı sıra halkın dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerinin devamlılığını sağlarlar. Bu meclislerde alınan kararlar büyük ziyafetler eşliğinde halkla paylaşılırdı. Bu gösterişli ziyafetler, halkla devletin buluşmasıydı. Ziyafetlere dinî özellikler yüklenerek Tanrılar ve ruhlar da bu ziyafetlere ortak edilirdi. Hükümdarlar bu törenleri, halkın devletten pay alması olarak kabul etmiş olmalılar. Zira bu ziyafetlerin çok gösterişli oldukları aktarılır. Devlet meclislerinin halkla buluşması her zaman için ortak paylaşım güçlenen kültürel devamlılığı sağlar. Bu ortak paylaşım ve kültürel devamlılık, devlet meclisinin ertesinde tertip edilen büyük katılımlı törenler aracılığıyla sağlanır. Bu meclislerin en önemlileri “toy” başta olmak üzere kengeş, kurultay adı verilen yapılarıdır (Çelepi 2017). Bozkır kültür coğrafyasında atlı konargöçer bir medeniyet kurmuş Türklerde, güçlü hükümdarlar altında merkezi otoritenin kurulması, devletleşme sürecinin tamamlanması ve millî birliğin pekiştirilmesinde toyların payı büyüktü. Toyların ve geleneklerin eksiksiz uygulanması ise hükümdarın otoritesini ve gücünü pekiştirmişti. Devlet hayatıyla ilgili tören ve geleneklerin halk gözünde uygulandığının ispatı ise hükümdarın kullanmış olduğu geleneksel sembollerdi. Hükümdarlar ise bu sembollerin maddi değerlerinden çok halk gözündeki manevi değerlerini biliyor ve ona göre hareket ediyorlardı (Koçak 2011: 9). Tarihi süreçte, yönetim ile ilgili meclis ve toplantılardan, hükümdarlar tahta çıktıktan, avlardan ve ant içmelerden sonra hükümdarlar büyük resmî sofralar hazırlamışlardır. Hükümdarların da toylarda verdikleri yemekler sembol değeri olan sunumlardı. Yemek sunarak hem Tanrı'nın yarlığının devamlılığı tesis ediliyor hem de devlet ve millet birleşiyordu.

Resmî Kamu Kazanlarının ilk örnekleri, Türk yöneticilerin halk için düzenledikleri aynı zamanda devlet işlerinin de görüldüğü, temelinde Türk milletinin yardımlaşma ve dayanışma anlayışının yer aldığı bu toylarda kurulurlar. Devlet yönetimi altında gerçekleşen bu törenler, halkın günlük yaşam içerisinde kendisine yüksek değerler arasında yer alması fırsatını doğururdu. Uzak geçmişte bu sistem, toplumun yaşamını organize eden unsurdur (Lvova, vd. 2013a: 133). Türk toplumlarındaki örgütlenme kavramı bu temele dayandırılmış ve bu çerçevede bir bütünlük sağlanmıştır (Erdoğan 2014: 42). Töreyle temsil eden yöneticiler, toylar aracılığıyla topluma mesajlar verirlerdi. Bu mesajlar ahlaki, idari gibi açık mesajlar olabileceği, örtük gizli anlamları olan simgesel mesajlar da olabilirdi. Törenlerdeki manzarada yaratılışın ilk modelinin, kozmosun simgesel izleri yer alırdı. Bu açıdan ilk yaratılışın tekrarı işlevini taşıırlardı (Duyamaz 2005: 39).

Hükümdarın gücünün ve meşruyetinin ifadesi olan bu toylara Oğuz Kağan Destanında ve Dede Korkut hikâyelerinde çok güzel örnekler vardır. Oğuz Kağan'ın, çocukları doğduktan sonra bir toyla gelecek ile ilgili plânlarını aktardığı kısımlar şu şekildedir;



Toy yaptı, şölen verdi, çok büyük toy toylattı  
Yarlık verdi iline: ....  
Emir verdi Oğuz Han, kendinin iç iline  
Toplandı halk sözleşti, koştı onun eline  
Oğuz kırk masa ile, sıra ile dizdirmiş idi,  
Türlü şaraplar ile, aşlar pişirtmiş idi  
Halk oturdu sofraya, ne kıymızlar içtiler  
Ne şaraplar içildi, ne tatlılar yediler  
Toy bitince Oğuz Han, verdi şu buyruğunu  
Ey benim beğlerimle ilimin ey budunu (Ögel 1989: 118)

Destandan anlaşıldığına göre, Oğuz Kağan gelecekle ilgili plânlarını aktarmak için büyük bir toy verir. Oğuz Kağan, bir güç gösterisine dönüşen bu ihtişamlı toydan sonra cihan hâkimiyeti düşüncesini açıklamaya başlar. Çocuklarını ava yollayıp döndükleri yay ve oka göre devleti çocukları arasında paylaştırmak için de bir ziyafet hazırlar. Burada hazırlanan ziyafetin büyüklüğü ve toy alanının düzenlenmesinde kullanılan nesnelere simgesel anlamı son derece önemlidir. Toy şu dizelerle anlatılır:

Bunu diyen Oğuz-Han, çağırdı kurultaya  
Beğ geldi, halkı geldi, selâm verdi otağa  
Herkes geldi oturdu, Oğuz-Han büyük otağ  
.....eksik  
Oğuz-Han kendi büyük, otağında  
.....eksik  
Kırk kulaçlık bir direk, sağa dikip sağladı  
Direğin üzerine, gümüş bir tavuk koyup,  
Direğin altına da, kara koyun bağladı  
Sağ yanında Bozoklar, sol yanında da Üç-ok  
Oturup eğlendiler, kırk gün kırk geceden çok  
Yediler hem içtiler, erip muradlarına,  
Oğuz böldü yurdunu, verdi evlatlarına (Ögel 1989: 127)

Ülkeyi çocukları arasında paylaştıran Oğuz Kağan, bu paylaşımı halkına verdiği büyük bir toyla açıklamış olur. Tanrı'dan kut aldığına inanılan Oğuz Kağan, bu toyla ülkenin ve çocuklarının kutsallığını ve biati tesis etmeye çalışır.

Devlet yöneticilerinin, halklarının temel ihtiyaçlarını karşılama düşünceleri potlaç ve yağma kültürünü de doğurur. Potlaç, kavimlere özgü gayet önemli bir âdettir. Bu kuralın aslı çok masraflı bir ziyafettir. Bu ziyafette misafirlerin yiyebileceklerinden çok fazla gıdalar, giyebileceklerinden çok fazla elbiseler ve özellikle tepeler oluşturacak kadar bakır kaplar ve çeşitli eşyalar yığılırdı. Davet sahibi, bütün bu şeylerin davetliler tarafından alınıp götürülmesine izin verirdi

(Ziya Gökalp 2014: 55) Anlaşıldığı üzere Kadim Türk kültüründe, milletin devleti beslemediğinin aksine devletin, milleti beslediğinin en önemli işaretlerinden biri yukarıda ifade edilen törenlerde kurulan resmi kamu kazanlarıdır.

## 2. Sivil Kamu Kazanları

Toy, kengeş, kurultay, şölen gibi resmî törenlerden sonra kamu kazanları, zamanla önce yarı resmî özelliğe bürünür sonrasında da sivil kamu kazanları geleneği ortaya çıkar. Sivil Kamu kazanları, binlerce yıllık birikimin neticesi olan kültürün damıtılması ve kristalize edilmesiyle belirginleşen, ortak bir deneyim ve tarihsel süreklilikle oluşturulan ve milletlerin dünyayı algılama, Tanrı'yla türlü şekillerde iletişime geçme, doğayla uyum içinde yaşama, belirli olay ve tarihleri anma, dinî hayatı yaşama ve hayatı devam ettirme faaliyetlerinin bir neticesi olan törenlerde kurulurlar. Sivil kamu kazanları, milletlerin kültürel belleklerindeki zihin kodlamaları ve hatırlama figürlerinin neticesi olarak bereket toylarında, zamana ve mevsime bağlı toylarda, aş verme toylarında (yani günümüzdeki adıyla hayır aşlarında), festival ve şenliklerde, dinî bayram ve merasimlerde, ömrün toylarında verilmeye başlanırlar. Günümüzde kültürel kodlarının yönlendirmesiyle bu gibi törenlerde bir araya gelen insanlar kadim kültürlerindeki kamu kazanları geleneğini sivilleştirerek törenlerinin merkezine yerleştirirler.

Bu törenlerde büyük kazanlarla başta keşkek olmak üzere birçok tören yemeği hazırlanır. Bütün masrafları bireylerin ortak katkısıyla karşılanan, kadın ve erkek gruplarının toplu iş paylaşımı ve katılımıyla kurulan bu sivil kamu kazanlarının amacı, kadim kültürdeki birlik beraberliği arttırmak, Tanrı'yı memnun etmek, bolluk ve bereket dilemekle birebir aynıdır. Günümüz insanı da beraberliği arttırmak, sosyalleşmek, Allah rızasını kazanmak, malından vererek malının artmasını sağlamak arzusuyla bu törenlere ve sivil kamu kazanlarına katkı sağlar.

Örneğin tarıma dönük bereket toylarından olan Yağmur dualarında imeceyle kurban niyetine toplanan malzemeler büyük kazanlarda pişirilerek kamu tarafından tüketilir. Halk kendisinin imecesiyle toplanan malzemeleri, hep beraber hazırlayarak kendi kazanını yani sivil kamu kazanını kurmuş olur. Anadolu'da örneğine az rastlanan tarıma dönük bereket törenlerinden olan "Arık Arıtma Töreni"nde insanlar su arıklarını temizledikten sonra, kadim kültürde olduğu gibi su arığına kestikleri kurbanın kanını akıtarak bereket ummaktadırlar. Daha sonra hayvanın etini kurdukları büyük kazanlarda pişirip yiyerek kutsala ortak olmaktadır. Hasadın kaldırılmasıyla beraber bir araya gelen insanlar şükürlerini sunmak için düzenledikleri törenlerde kurban sunumları yaptıktan sonra etleri büyük kazanlarda pişirerek gelecek bahardaki bereketin artmasını umurlar.

Sivil kamu kazanlarının kurulduğu diğer bir alan ticaret örgütlerinin düzenlediği yemek hayırlarıdır. Türkiye'nin birçok bölgesinde, ticarete dayalı bereketi artırmak için esnaf ve ticaret örgütleri, topladıkları paralarla büyük ziyafetler hazırlamakta ve sivil kamu kazanları geleneğini hayır yemeği adı altında devam ettirmektedirler. Bazen kurulan kazanların başına yerel ve siyasi yöneticiler gelerek aşları karıştırmakta ve dağıtımına destek olmaktadır.

Zamana ve mevsime bağlı törenlerden olan Nevruz ve Hıdırellez'de insanlar baharın yattığı etkiyle bir araya gelerek eğlenmekte ve kurulan büyük kazanlardaki aşları hep beraber yemektirler. Nevruz'un Hz. Alinin doğum günü olarak kutlandığı Alevi-Bektaşî zümrelerinde



tıglanan kurbanlar kazanlarda pişirilmekte ve Nevruz ceminde hep beraber yenilmektedir. Son zamanlarda Hıdırellez dönemlerinde Türk kültür coğrafyasının bazı bölgelerinde sivil kamu kazanlarının kurulduğu “aş verme törenleri” düzenlenmektedir. Kadim Türklerde bir devlet geleneği olan “Aş Verme”ler zamanla değişmiş, İslamiyet’teki hayır anlayışıyla birleşerek bireylerin toplu katkısıyla ortaya çıkan sivil “Aş Verme”lere dönüşmüştür. Bütün masrafları bireylerin ortak katkısıyla karşılanan bu toyların icra ediliş amaçları, icra ediliş zamanları, icra ediliş mekânları, icra ediliş yöntemleri, Atalar Kültünün, Doğa Kültünün, Kurban Kültünün İslamiyet’le birleşmesiyle devam ettirilmiştir. Aş Vermeler, tabiat dengesinin önemli tarihlerinde düzenlenirken günümüz insanı da bu dengeyi ve tarihleri gözetmektedir. Aş vermeler, eskiden olduğu gibi kutsal sayılan din ulularının mekânlarına yakın alanlarda düzenlenirler.

Dinî bayramlarda sosyal ve beşeri ilişkileri artırmak amacıyla düzenlenen törenlerin en önemlisi olan “Bayram Yemeği” geleneği, sivil kamu kazanlarının en önemlilerindedir. “Bayram yemeği” dinî bayramlarımızdaki en önemli kültürel öğelerdendir. Bu yemek, belirlenen bir yerde insanların bir araya gelerek büyük kazanlarda pişirilen yemekleri büyük sofralarda, beraberce yemek yemeleri esasına dayanır. Türk kültür coğrafyasında bayram günü insanlar bir araya gelerek, imeceyle hazırladıkları bayram yemeklerini hep beraber yemeğe özen gösterirler. Yine Ramazan ayında kurulan iftar sofraları hem resmî hem de sivil kamu kazanlarına en iyi örneklerdendir. Resmî ve yerel kurumların yanı sıra maddi imkânı olan siviller Ramazan ayında, büyük sofralar kurarak yüzlerce insanı yemek sofralarının etrafında bir araya getirirler.

Alevi-Bektaşî zümrelerindeki “aşure geleneği” sivil kamu kazanlarına örnek geleneklerdendir. Bu törenlere göre dergâhlarda hazırlanan malzemeler büyük kazanlarda hazırlanmaya başlar. Dergâhın aşçıbaşı, elindeki kepçeyi “Destur Ya İmam” diyerek kazana daldırır, etraftakiler de “Ya Hüseyin” diyerek karşılık verir. Aşçıdan sonra sırasıyla etraftakiler de aynı şekilde aş pişinceye kadar aşureyi karıştırırlar. Aş pişince kazan başına gelen mürşit, “Aşure Gülbankı”nı okur. Bundan sonra kepçeyi eline alıp “Ya İmam” diyerek kazanları karıştırır. O sırada etrafta bulunanlar da “Ya Hüseyin” diye karşılık verirler. Aşure, Arap harfleriyle çift vav çizer gibi karıştırılır. Bu, Allah’ı zikretmekle denk tutulur. Mürşitten sonra kepçeyi alanlar da aynı biçimde aşureyi karıştırırlar. Mürşidin gülbankından sonra “Selamname”, sonrasında da mersiye okunur (Noyan 1987: 143).

Sivil kamu kazanlarının kurulduğu diğer alanlar ömrün toylarıdır. Doğumdan sonraki dış toyunda pişirilen aşlar, sünnet toyundaki sünnet yemekleri, düğün toylarındaki düğün yemekleri, asker eğlencelerindeki asker yemekleri, hacca gitmeden önce ve döndükten sonra dağıtılan aşlar, ölüm toylarındaki 3, 7, 40 ve 52. gün yemekleri sivil kamu kazanlarına en güzel örneklerdir.

Sivil kamu kazanlarında pişirilen yemekler kazanın kuruluş amacına, kurulduğu bölgeye, kurulduğu kişi veya kişilerin durumuna göre değişiklikler gösterir. Kurulan kazanlar imeceyle kuruluyorsa yemeğin daha çok olduğu ve çeşidin de arttığı söylenebilir. Kazanın kurulduğu bölgenin kültürel dokusu da kazandaki yemeği etkilemektedir. Örneğin Ege bölgesinde Hıdırellez’de, hayır yemeklerinde, düğün yemeklerinde kurulan kazanların ana yemeği keşektir. Hatta törenler keşekle özdeşleşir. “Bu düğünün de keşekğini yedik” söylemi, düğünün bittiğine, “senin keşekğini ne zaman yiyeceğiz?” sorusu ise evliliğin ne zaman olacağına işaretler.



İç Anadolu bölgesinde Konya düğünlerinin asırlardır değişmeden devam eden geleneksel yemeklerinin ortaya konmasında, bereket ve lezzet unsuru olarak kabul edilen kazanların önemli bir işlevinin bulunduğu bilinmektedir. Konya düğünlerinin günümüzdeki düğünlerde de devam eden ve kazanlarda pişirilen geleneksel yemekleri düğün çorbası, etli pilav, bamya, helva, pilav ile zerde ve hoşafır. Çankırı'da kazanın tarhana yapımından elma, armut, ahlat vb. ekşisi yapımına; bulgur kaynatmaktan keşkek yapımına; aşure yapımından kuşburnu kaynatmaya; külbastı yapımından yahni pişirmeye; salça yapımından kumaş boyamaya; diğ bulguru kaynatmaktan konserve yapımına; pekmez yapımından pilav yapımına birçok alanda işlevinin olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte kazanın asıl işlevini düğünlerde yerine getirdiği belirgindir (Yakıcı 2016: 104)

### 3. Simge Olarak Kamu Kazanı

Resmî ve sivil kamu kazanları zamanla bazı tarikat ve zümrelerin de birlikteliğinin ve paylaşımlarını simgesi olarak kullanılmaya başlarlar. Türk kültüründeki gösterişli kamu kazanlı ziyafetler evrilerek, aza birlikte kanaat etmenin, birlik ve beraberliğin simgesi olarak fiziksel kamu kazanlarını doğurur. Kamu kazanı artık hem soyut hem de somut bir anlam kazanmış olur. Bu bağlamda bir simge olarak kamu kazanlarına en bilinen örnek Kazakistan'daki Ahmet Yesevi Türbesi'nde bulunan iki ton ağırlığındaki bakır kazandır. Üç bin litre su alabildiği iddia edilen kazana "Toy Kazan" adı verilmiştir. Yesevi felsefesinin gereği olarak hoşgörüyü ve birlikteliği, tekeye katılıp beraber çalışmayı karşılar. Yesevi ocağına kaç kişi gelirse gelsin, içindeki çorbanın hiç eksilmeden arttığına inanılır. UNESCO Dünya Kültürel Miras listesinde yer alan Hoca Ahmet Yesevi Türbesindeki bu Toy Kazan, türbenin ve Türk maden sanatının en önemli eserlerinden birisidir. Sovyetler Birliği Döneminde, 1935 yılında Saint-Petersburg'a götürülmüş, Kazak aydınların uğraşları sonucunda Nursultan Nazarbayev tarafından 18 Eylül 1989 yılında tekrar geri getirilerek Ahmet Yesevi Türbesi'ne konulmuştur.

Orta Asya tasavvuf geleneğini sürdüren Hacı Bektaş Veli'nin, Hacıbektaş'taki merkezî tekkesinde, bu amaca yönelik büyük bir kazan yer alır. Bektaşiler, bu kazanın, altında ateş olmaksızın kaynadığı inancındadır. Hacı Bektaş Veli'nin yeniçerilere beyaz keçe börtü giydirdikten sonra, "Kara Kazan" adı verilen kutsal kazandan kendi eliyle çorba dağıttığı aktarılır. Kara Kazan'ın Yeniçeri Ocağı için de ayrı bir önemi olmuş, bolluğun ve bereketin simgesi sayılmıştır. Bu gün türbede bulunan kara kazan, altı büyük parça dövme bakırın birleştirilmesi ile meydana getirilmiş, gövdesine ikisi büyük, ikisi küçük olmak üzere dört ayrı kulp yerleştirilmiştir. 75 cm yüksekliğindeki kazanın ağız çapı dıştan 128 cm, içten 127 cm, alt çapı ise içten 132 cm'dir. Kazanın iki yanında bulunan ocaklara "Halife Ocağı", üzerlerindeki kazanlara da "Halife Kazanı" denmektedir (Akbulut 2010: 273-274).

Tekkedeki Kara Kazan, Alevi-Bektaşî zümreleri arasında "Kara kazan Hakkı" adında bir yardım geleneğini de doğurur. Alevi-Bektaşiler inançları gereği kendilerine sunulan hizmetler karşılığında gönüllerinden kopan buğday ve diğer malzemeleri harman kaldırma zamanı köylere Hacı Bektaş tarafından gönderilen vekillere "Kara Kazan Hakkı" veya "Hakkullah" olarak dede/babalara vermişlerdir. Bu sayede sürekli kazanlar kaynamış, askerler, yolcular ve yoksullara yemek verilmiş, kıtlık ve seferberlik zamanlarında gıda ihtiyacı olarak dağıtılmıştır. Bu yüzden özellikle Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı her Bektaşî tekkesinde kolektif olmanın ve paylaşmanın



sembolü olan, kutsal bir kazan bulunmaktadır. Simge halindeki kamu kazanlarına Antalya Abdal Musa tekkesinde, Tiran Tekkesi'nde, Kahire Kaygusuz Tekkesi'nde, Seyit Battal Gazi Tekkesi'nde, Sarı Saltuk Tekkesi'nde de rastlanır. Bu kazanlar bugün bile kutsal sayılan eşyalar arasında yer alır.

Hacı Bektaş'ın Oğlanları denilen Osmanlı Yeniçerileri için de Kazan'ın önemi büyüktü. Yeniçerilerin de kazanları vardı. Kazan-ı Şerif (kutlu kazan) olarak nitelenen kazanları kutsal sayılır ve "Kazanlık" denilen yerde saklanır, devamlı nöbetçi bulundurulurdu. Ayaklanmalarında, yerinden çıkarılarak omuzlarda meydana kadar taşınır ve devrilirdi. "Kazan kaldırmak" olarak nitelenen bu durumla ayaklanma başlamış olurdu.

Kazan, tekkelerin yanı sıra Türk kültüründe de önemli bir simgedir. Türk fıkralarında kazan, paylaşmanın bir sembolü olan bir figürdür. "Ağır kazan geç kaynar, *ağustosta beyni kaynayanın zemheride* kazanı kaynar, bir baş soğan bir kazanı kokutur, *gürültü istemeyen* kazancı dükkânına girmez, iki baş bir kazanda kaynamaz, ikisini bir kazana koysalar kaynamazlar, kaynayan kazan kapak tutmaz, kazan kaynamayan yerde maymun oynamaz" gibi atasözleri; "Biri kazan biri kepçe olmak, kazan ağzı açmak, kazandibi *dövmek*, kazanın dibine inmek, kazan kalaylamak, kazan kaldırmak, kazan kaynatmak" gibi deyimler kazanın belleğimizdeki önemine işaret eden önemli kültürel değerlerimizdir (Yakıcı 2016: 106).

## Sonuç

Kamu Kazanları, Türk kültür tarihinde devlet-millet bütünleşmesinin en önemli örneklerinden ve etrafında şekillenen ritüellerden dolayı Türk kültürünün önemli öğelerindedir. Bir devlet geleneği olarak ortaya çıkan Kamu Kazanları, kültürel belleğin sürekliliğiyle evrilerek genellikle toy ve törenlerde kurulan ve İslamiyet'teki hayır anlayışıyla bezenmiş sivil kamu kazanlarına dönüşmüş ardından da çeşitli zihinsel kodlamalarla tarikatlarda birliğin, beraberliğin ve aza kanaat etmenin simgesi olarak kullanılmışlardır.

Kamu Kazanları ilk olarak Türk yöneticilerin halk için düzenledikleri aynı zamanda devlet işlerinin de görüldüğü, temelinde Türk milletinin yardımlaşma ve dayanışma anlayışının yer aldığı toylarda kurulurlar. Bu gösterişli ziyafetler, halkla devletin buluşmasıydı. Hükümdarlar bu törenleri, halkın devletten pay alması olarak kabul ederlerdi. Kadim Türk kültüründe, milletin devleti beslemediğinin aksine devletin, milleti beslediğinin en önemli işareti sayılan kamu kazanları, tarihî süreçte potlaç ve yağma kültüründe devam eder. Devletin toy, kurultay, şölen, kengeş, bayram, potlaç, yağma vesilesiyle kurduğu kamu kazanları zamanla bazı tarikat ve zümrelerin de birlikteliğinin ve paylaşımlarını simgesi olarak kullanılmaya başlar. Kadim kültürdeki gösterişli kamu kazanlı ziyafetler evrilerek, aza birlikte kanaat etmenin, birlik ve beraberliğin simgesi olarak fiziksel kamu kazanlarını doğurur. Kamu kazanı artık hem soyut hem de somut bir anlam kazanmış olur. Kamu Kazanları geleneği sonrasında Ahi teşkilatlarında belirginleşmeye başlar. İlerleyen dönemlerde Alevi-Bektaşî zümrelerinin önemli kültürel dinamiklerinden biri haline gelirler.

Günümüzde kültürel kodlarının yönlendirmesiyle Hıdırellez, yağmur duası, hayır aşısı, tarıma ve ticarete dönük bereket törenleri, aş verme törenleri, festival, bayram yemeği, aşure töreni,

iftar sofrası gibi törenlerde bir araya gelen insanlar kadim kültürlerindeki Kamu Kazanları geleneğini sivilleştirerek törenlerinin merkezine yerleştirirler. Bu törenlerde büyük kazanlarla başta keşkek olmak üzere birçok tören yemeği hazırlanır. Kurulan büyük kazanlarda hazırlanan yemeklerin bütün masrafları halk tarafından karşılanır. Bütün masrafları bireylerin ortak katkısıyla karşılanan, kadın ve erkek gruplarının toplu iş paylaşımı ve katılımıyla kurulan bu sivil kamu kazanlarının amacı, kadim kültürdeki birlik beraberliği arttırmak, Tanrı'yı memnun etmek, bolluk ve bereket dilemekle birebir aynıdır.

## KAYNAKLAR

- AKBULUT, Dilek (2010), "Bektaşî Kazanlarından Saray Aşureliklerine Bir Paylaşım Geleneği Olarak Aşure", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 55, s.269-280.
- ÇEKİÇ, İbrahim, (2015), *Geçmişten Günümüze Törensel Bir Yemek: Keşkek*, Gaziantep Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- ÇELEPİ, Mehmet Surur (2017), *Türk Kültür Evreninde Toy-Denizli Örneği*, Kömen Yayınları, Konya.
- DUYMAZ, Ali, (2005), "Oğuz Kağan Destanından Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Sembolik Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli", *KARAM Dergisi*, Sayı 5, s. 37-60.
- ERDOĞAN, Aysel, (2014), "İslamiyet'ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı, Toy, Kengeş, Kurultay Örneği", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, s.39-52.
- KOÇAK, Kürşat, (2011a), *Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri (Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslam Dini Medeniyetine Girişine Kadar)*, Gazi Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- L'VOVO, Eleonara L'vovna, vd. (2013), *Güney Sibiryâ Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri I-Kâinat ve Zaman, Nesnelere Dünyası*, (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya.
- NOYAN, Bedri, (1987), *Bektaşîlik Alevilik Nedir?*, Doğu Matbaacılık, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1989), *Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- SAĞIR, Adem (2012), "Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Tokat Mutfağı", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, s. 2675-2695.
- YAKICI, Ali, (2016), "Anadolu Köy Düğünlerinde "Kazan"ın İşlevselliği ve Geleneksel Edebiyata Yansımaları", *4. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, (Editörler Özkul Çobanoğlu vd.), Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü Yayınları, s.103-107, Ankara.*
- Ziya Gökalp, (2014), *Türk Medeniyeti Tarihi*, (hzl. Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul.